

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 6 (68),
STR. 1143-1154

RECENZIJE
I PRIKAZI

ZBORNİK UZ 70. GODIŠNJICU ŽIVOTA DRAGUTINA PAVLIČEVIĆA

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb,
2002., 446 str.

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar objavio je *Zbornik uz 70. godišnjicu života Dragutina Pavličevića*, pod uredništvom Ivana Čizmića.

Zbornik je podijeljen u četiri tematske cjeline. Poslije uvodne riječi ravnatelja Instituta Vlade Šakića i predgovora glavnog urednika Ivana Čizmića slijede podaci o životnom putu i stručnoj djelatnosti dr. Dragutina Pavličevića, koji su dio prve cjeline *Zbornika* pod naslovom "Životopis i bibliografija". Autor životopisa dr. Dragutina Pavličevića je Ivan Čizmić, a bibliografije Tomislav Radonić.

U drugom dijelu pod naslovom "Znanstvenik, urednik i predavač" zastupljeno je osam priloga koji govore o pojedinim aspektima bogate povjesničarske djelatnosti dr. Pavličevića. O znanstvenoj i stručnoj djelatnosti dr. Pavličevića pisala je Mira Kolar. O sintezama pisao je Srećko Lipovčan. O njegovim radovima s temom agrarnih odnosa i kućnih zadruga, o Hrvatima i Istočnom pitanju te o radovima koji se tiču povijesti Hrvata u okolnim zemljama pisali su njegovi asistenti Krešo Bušić, Ljiljana Dobrovšak i Željko Holjevac. Na njegove radove o Gradišću i gradišćanskim Hrvatima osvrnuo se Robert Hajszan, a Franko Mirošević i Dragutin Pasarić predstavili su ga kao urednika i pisca udžbenika povijesti te kao vrsna predavača i cijenjena suradnika raznih ustanova i pojedinaca u Hrvatskoj i izvan nje.

Treći dio obuhvaća 27 historiografskih prinosna suradnika, stručnjaka, sveučilišnih profesora, umirovljenih povjesničara, akademika iz Hrvatske i inozemstva. Njihovi radovi najvećim se dijelom temelje na rezultatima izvornih istraživanja na područjima kojima se oni profesionalno bave, tako da su teme radova u rasponu od srednjovjekovlja do suvremenosti. Mile Bogović pisao je o pojavi i razvoju glagoljice i staroslavenskoga bogoslužja u Hrvatskoj, pristupajući glagoljici kao izvorno hrvatskom pismu, suprotno ćirilometodskoj tradiciji. O srednjovjekovnim središtima pismenosti i kulture tzv. "Loca Credibilia" pisao je Ante Gulin. Bugarska povjesničarka Rumjana Božilova razmatrala je i prvi put sustavno izložila hrvatsko-bugarske odnose u prošlosti. Neke dokumente o istarskoj prošlosti i o turskim trgovcima u luci Poreču iznio je Miroslav Bertoša. Uglavnom nepoznate podatke o ratu protiv Osmanlija 1683.-1699. podastrio je Ive Mažuran u radu "Bitka kod Sente i prodor u Bosnu 1697". Lovorka Čoralić osvrnula se na crkvenu povijest otoka Raba. Nenad Moačanin piše o "autonomiji" osmanske Bosne, pobijajući teze bošnjačkih historičara o tobožnjoj autonomiji. Ivan Jurišić daje prilog o svakidašnjem životu u Krajini popisom krajiških jela i pića u Karlovačkom generalatu i u Banskoj krajini. Na krajišku povijest osvrće se i Ivica Golec razmatrajući ulogu jednog komuniteta (Petrinje) u posljednjem desetljeću njegova postojanja kao vojnoga središta (1861.-1871.). Dosad neobrađenu temu o ženama iz obitelji Erdödy obrađuje Agneza Szabo. Srećko Lipovčan analizira Vukotinovićev programski tekst "Ilirisam i kroatizam" sa stajališta historiografske publicistike. Dalmatinsko seljaštvo u 19. stoljeću predstavlja Stijepo Obad, a Mira Kolar osvrće se na rad tajnika Trgovačko-obrtničke komore Milana Krešića i njegovu ulogu u hrvatskom gospodarstvu 19. stoljeća. Još jedan rad koji govori o ekonomskoj povijesti jest prilog Filipa Potrebice koji piše o obrtima u Požeškoj županiji u vrijeme ukidanja cehova. "Srbobran" – narodni srpski kalendar (1892.-1903.) analizira Mato Artuković otkriva-

jući njegov velikosrpski i protuhrvatski značaj. Tu su i nezaobilazni radovi o Stjepanu Radiću te o političkoj djelatnosti Eugena Kumičića iz pera Hrvoja Matkovića i Stjepana Matkovića. Urednik *Zbornika* Ivan Čizmić pisao je o odjecima skupštinskoga, protumađarskoga pokreta u Hrvatskoj 1903. među američkim Hrvatima, o čemu se do sada gotovo i nije pisalo.

O povijesti 20. stoljeća više je vrijednih prinosa. O radu zastupnika Hrvatske pučke seljačke stranke u Hrvatskom saboru od 1908. do 1918. godine piše Ivo Perić. Iseljenički tisak kao izvor za istraživanje iseljeničkoga fenomena hrvatskog naroda u Dalmaciji do Prvog svjetskog rata analizirao je Ljubomir Antić. Ante Sekulić prvi iznosi podatak o krivotvorenju zaključaka vojvođanske skupštine iz 1918. godine o navodnom priključenju Srbiji, osvrnuvši se na ulogu Hrvata iz Bačke koji su sudjelovali u nastajanju Države i Kraljevine SHS. Djelovanje hrvatskih političkih stranaka u Bosni i Hercegovini u prijelaznom razdoblju od 1918. do 1923. godine opisuje Zlatko Matijević, a dosad nepoznatu djelatnost pohrvaćenoga krčkog biskupa, Slovenca Srebrnića, obrađuje Petar Strčić. Na temelju originalnih dokumenata Bosiljka Janjatović pokazuje kako je Hrvatska u Kraljevini SHS bila podložna državnom teroru dirigiranom iz Beograda, a crticu iz povijesti hrvatskoga novinarstva koja govori o Rimskim ugovorima između Nezavisne Države Hrvatske i Italije raščlanjuje Frano Glavina, analizirajući slučaj novinara Josa Matošića, koji se dodvoravao Paveliću te branio sramne ugovore. Na kraju ove treće cjeline jesu prilozi Josipa Jurčevića, koji u radu "Revolucionarna praksa jugoslavenskih komunista u međuratnom i ratnom razdoblju 1941./1942." pokazuje da je Komunistička partija oduvijek imala

na umu diktaturu proletarijata prije rješavanja nacionalnoga ili socijalnoga pitanja, i prilog Tvrtka Jakovine, koji piše o odnosu predsjednika SAD-a R. Nixona prema "hrvatskom proljeću", sumnjajući u teze da je američki predsjednik želio pomagati "hrvatsko proljeće".

Četvrti dio *Zbornika*, "Sociološki i demografski prilozi" sadržava četiri priloga koja čine ovaj *Zbornik* interdisciplinarnim. Ivo Rogić piše o hrvatskoj modernizaciji i ulozi elite u tom procesu. Drago Čengić osvrće se na lokalno okruženje i državu koja je jedan od činitelja poduzetničkoga razvoja, uzevši kao primjer Međimurje. Alica Wertheimer Baletić dala je dokumentiran rad o zaostajanju reprodukcije radno sposobnoga stanovništva u Hrvatskoj. Na kraju ove cjeline, a i samoga *Zbornika*, jest rad Dražena Živića i Nena Pokosa, koji su detaljnom analizom pokazali kako se mijenja slika etničkoga sastava pučanstva uzrokovana migracijama zbog rata u korist nacionalnoga hrvatskog korpusa.

Na kraju bih dodala da *Zbornik* ne predstavlja samo dr. Dragutina Pavličevića kao plodna povjesničara već priložima svih suradnika daje vrijedan doprinos suvremenoj hrvatskoj historiografiji i povijesnoj znanosti.

Ljiljana Dobrovšak

Peter Singer ONE WORLD The Ethics of Globalization

Yale University Press, New Haven
and London, 2002., 208 str.

Peter Singer, australski profesor bioetike sa Sveučilišta Princeton, vjerojatno najutjecajniji etičar današnjice, poznat po kontroverznim stavovima o aktivnoj eutanaziji i pravima životinja, o kojima je prije nekoliko godina održao predavanja i u Zagrebu, zagovornik tzv. "ljevičarskog utilitarizma" u etici, objavio je prošle godine još jednu –

ovaj put najkontroverzniju – knjigu o etici globalizacije, pod naslovom *One World. The Ethics of Globalization (Jedan svijet. Etika globalizacije)*. Međutim, Singer čak i kada argumentira stavove s kojima se većina ljudi može složiti, svojom intelektualnom hrabrošću redovito privlači bijes protivnika. Tako je, primjerice, u veljači 2001. godine u Oxfordu, u ciklusu predavanja Amnesty Internationala, pred vrlo nesklonom publikom podržao vojnu akciju NATO-a protiv Miloševića.

Knjiga *Jedan svijet. Etika globalizacije* ističe argumente u prilog globalizaciji. Međutim, nije riječ, kako bi netko nasumce pomislio, o zagovaranju ekonomskog liberalizma ili imperijalizma, već upravo obrnuto – budući da sve stanovnike svijeta spajaju nove tehnologije, jedinstveni, ekonomski sustav, zajednički okoliš (ili, točnije, posljedice postupaka udaljenih stanovnika svijeta), potreban je nov, zajednički svjetski okvir za etičko djelovanje.

Rušenje Svjetskoga trgovačkog centra ilustrira tu novu međusobnu povezanost ljudskih djela: "Terorizam je integrirao naš svijet u jedinstvenu zajednicu na nov i grozan način." Možda prvi put u povijesti čovječanstva više doista nije moguće biti otok (ne pitaj komu zvono zvoni, te bi zvoni). Nažalost, svjetski pravni i politički sustav više ne odgovara zahtjevima koji se postavljaju pred takvu jedinstvenu zajednicu. "Teza ove knjige jest tvrdnja da će o etičkim odgovorima na ideju da živimo u jednome svijetu ovisiti kako ćemo izaći iz ere globalizacije (odnosno hoćemo li iz nje uopće izaći)." Što to znači? Dosađasna etika oblikovala se u skladu sa socijalnim okvirom vezanim za obitelj, pleme, naciju ili državu. Stoga je etika bila parohijalna (lokalna). "Ako je skupina kojoj tre-

bamo pravdati svoje postupke pleme ili nacija, onda će moral vjerojatno biti plemenski ili nacionalistički. Ako je međutim komunikacijska revolucija stvorila globalnu publiku, možda ćemo shvatiti kako je potrebno da naše ponašanje opravdamo cijelome svijetu. Ta promjena stvara materijalnu osnovu za novu etiku koja će služiti interesima svih ljudi koji žive na ovome planetu, što nijedna dosadašnja etika, unatoč velikoj retorici, nije uspjela učiniti."

Prvi okvir za novo etičko ponašanje predstavlja ekologija. U prvome dijelu knjige *Jedna atmosfera* Singer na primjeru emisije plinova pokazuje kako u ekologiji ponašanje jednih (onečišćivača) utječe na druge. Međutim, pokušaji da se stvori međunarodni pravni okvir za regulaciju globalnoga zagrijavanja (odnosno količine ispušnih plinova) na konferencijama Ujedinjenih naroda u Kyotu, Riju te u Haagu, Bonnu i Marrakeshu nisu potpuno uspjeli, jer najveća svjetska sila, Sjedinjene Američke Države, nije potpisala međunarodni Protokol u Kyotu (1997.) Polemizirajući s Bjoernom Lomborgom, poznatim autorom djela *Skeptični ekolog* (2001.), Singer zaključuje da je teško doći do vjerodostojnih brojki o koristima i štetama ekološkoga onečišćenja, stoga predlaže četiri načela za opravdanje i izračun korisnosti: 1. onečišćivač treba platiti, odnosno načelo "ti si pokvario, ti i popravi"; 2. egalitarno načelo "jedna osoba, jedan glas" (kao utilitarist, Singer priznaje da to nije nužno utilitarno načelo, ali da je ono najbolji kompromis za demokratsko rješavanje problema); 3. načelo alokacije dobara bogatih siromašnima. Tim načelom Singer nudi utilitarnu verziju ili tumačenje Rawlsove filozofije pravde; 4. načelo alokacije poteškoća (kojim bi veći – ne samo monetarni – doprinos trebao pasti na bogate zemlje).

Drugi, i možda najvažniji, oblik globalne povezanosti jest ekonomski. U dijelu o "jednoj privredi" navodi se povijest i kritike postupanja Svjetske trgovačke organizacije i Svjetske banke, koje – po Singerovu mišljenju – stvaraju sve veće razlike između bogatih i siromašnih. Primje-

rice: 15% svjetske populacije posjeduje 80% svjetskoga bogatstva, a 46% najsiromašnijih tek 1,25%. Najbogatija tri stanovnika svijeta posjeduju više negoli iznosi ukupan zbroj nacionalnoga proizvoda svih nerazvijenijih zemalja, odnosno 600.000 stanovnika. Razmjeri nejednakosti bogatih i siromašnih povećavaju se. Godine 1960. odnos je bio 30:1; 1990. godine porastao je na 60:1, a 1997. iznosio je 74:1. Očekivano trajanje života u razvijenim zemljama iznosi 77 godina, a u nerazvijenima 48. Singer ističe brojne rasprave, primjerice norveških znanstvenika Melchiora, Tellea i Wiiga, prema kojima su se razlike gornje trećine i donje trećine stanovništva zapravo smanjile, kao i tvrdnje Linderta i Jeffersona, prema kojima za porast nejednakosti nije odgovorna globalizacija. On se ne slaže s glavnim protagonistima antiglobalizista, poput Martina Khora i Vandane Shive, kao ni s većinom kritičara WTO-a, jer zastupa ideju jednoga, zajedničkog svijeta kojemu su potrebna zajednička pravila igre. Međutim, Singer navodi podatke koji se danas sve više javno ističu: kako režim slobodne trgovine vrijedi samo onda kada to odgovara "velikim" zemljama. Kako bi zaobišle pravila igre o slobodnoj trgovini kada im to ne odgovara, razvijene zemlje uvode "norme kvalitete" ili slične pseudocarinske protekcionističke mjere. Slično vrijedi i za poljoprivredne subvencije kod najrazvijenijih. Takvim se mjerama krše pravila igre i uvodi ekonomsko nepravdo.

Ta ekonomska "nepravda" koincidira s političkom, odnosno pravnom, "nepravdom". Singer posebno ističe pokušaje stvaranja međunarodnoga prava, primjerice konvencijama s područja kriminalnoga prava. Singer dokazuje kako je uvođenje Međunarodnoga svjetskog suda (utilitarno)

najelegantnije i najpravednije rješenje. Međutim, čak ni na tome području velesile, pogotovo Sjedinjene Američke Države, ne postupaju dosljedno. Ne samo da nisu potpisale Rimsku konvenciju o osnivanju Svjetskoga suda nego su nedavnim hapšenjem navodnih terorista koji nisu njezini građani, upotrebom dokaza koji ne moraju biti javni, narušili elementarne oblike međunarodnoga i kaznenoga prava.

Napokon, u četvrtom dijelu, riječ je o nužnosti pomoći slabijima, o nužnosti intervencije (čak i vojne) kada je riječ o kršenjima ljudskih prava u nekim državama, koje, međutim, pretpostavljaju uspostavu "jedne zajednice": "Moramo se upitati je li bolje nastaviti živjeti u zamišljenim zajednicama koje zovemo nacionalne države ili da se počnemo smatrati članovima zamišljene zajednice koja se zove svijet."

U Singerovoj knjizi *Jedan svijet* nema gotovo ničega čemu bi netko želio proturječiti, posebno stoga što je uglavnom riječ o sociološkim primjerima nedosljednosti bogatih zemalja. Ali iz zbirke tih socioloških primjera vrlo je jasna Singerova poruka: kao što je nekoć vrijedilo za sustave morala koji su se odnosili na nacionalne države, tako nam i danas moralna dosljednost govori kako bi svjetski sustav prava, socijalne pravde, ekologije i ekonomije (u kojoj bi se poštovala univerzalna pravila igre) bio mnogo učinkovitiji i pravedniji. Premda se mnogim ljudima čini kao da već živimo u takvom svijetu (a da on ipak nije pravedan), po Singerovu mišljenju postoje još brojni moralni zadaci koje bismo morali izvršiti kako bismo postigli pravedan sustav u svijetu. Jedan od najvažnijih jest da sebe, umjesto građana nacionalne države ili neke druge lokalne zajednice, počnemo smatrati građanima svijeta. Premda bi se većina građana svijeta s takvim zaključkom i obavezom rado složila, ipak preostaje jedno važno, u Singerovoj knjizi neodgovoreno, pitanje: dok je nacionalna država (ili lokalna zajednica) služila kao kakav-takav oslonac kontrole postupanja onih koji imaju moć, smatra li Singer da bi taj zadatak kontrole moći, s obzirom na slobode pojedinca, uspostavom

jedinstvenoga svijeta i poretka postao lakši? Povijest i stvarni svijet ne upućuju na zaključak da su velike zajednice bile nužno demokratičnije i da su njihovi predvodnici samo zbog veličine tih zajednica poklanjali više pozornosti građanskim slobodama pojedinca.

Darko Polšek

Mateja Sedmak, KRI I KULTURA: ETNIČNO MEŠANE ZAKONSKE ZVEZE V SLOVENSKI ISTRI

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko,
Znanstveno-raziskovalno središte RS, Koper,
2002., 403 str.

Opsežna monografija sociologinje Mateje Sedmak bavi se izvanredno zanimljivom i u Sloveniji prilično neistraženom temom o nacionalno miješanim bračnim zajednicama. Knjiga je rezultat autoričina višegodišnjeg proučavanja te teme. Autorica se prihvatila istraživanja područja koje jednom nogom stoji u sociologiji obitelji, a drugom u etničkim studijama, premda je jasno da su upravo etnički odnosi u prvom planu odnosno da su sagledani s vidika privatnosti.

Knjiga obuhvaća tri sklopa. Prvi (teoretski) i drugi (empirijski) dio monografije je prerađena doktorska disertacija, a u trećem dijelu monografiju nadopunjuju rezultati studije "Narodni i kulturni identitet na području slovensko-talijanskoga kulturnog kontakta u procesima europske integracije" (2002.). Monografija je opremljena na svim elementima koji dolikuju znan-

stvenom djelu, uključujući i sažetak na slovenskom, talijanskom i engleskom jeziku, grafičke prikaze, imenski registar i popis literature koji nudi pregled relevantne domaće i strane literature te će dobro poslužiti studentima i stručnjacima pri proučavanju odabrane teme.

Kao polazište razmišljanja o izabranoj tematici autorica je postavila tri glavne teze koje usmjeravaju cjelokupnu analizu:

1. etnički miješane bračne zajednice poseban su interpersonalni oblik sučeljavanja dvaju kulturnih sustava
2. neki elementi kulturnih sustava u tom procesu imaju naglašenu važnost
3. ishod međukulturnoga sučeljavanja na interpersonalnoj razini bračnoga i obiteljskoga života razlikuje se s obzirom na nacionalnost supružnika.

Važnim ishodištem čini se i autorčina svjesnost da etnički miješane bračne zajednice valja proučiti na mikro i makrorazini. Dok u analizi mikrorazine upoznajemo (inter)personalne međukulturne adaptacije u intimnim obiteljskim odnosima, na makrorazini se razotkrivaju fenomeni međukulturnih adaptacija, grupne dezintegracije i asimilacije. No, tu ipak nije riječ o odvojenosti obiju razina analize, nego treba ukazati i na dijalektične odnose između njih. I premda autorica naglašava da se prvenstveno posvetila raščlanjivanju mikrorazine, može se tvrditi da je dosljedno ispunjavala zahtjev za uvažavanjem obiju razina analize.

Glavna su područja analize:

- razlike između želja i očekivanja supružnika u pogledu međujezičnog sučeljavanja te stvarne prakse,
- važnost i reakcija primarne socijalne mreže,
- važnost i utjecaj eksternih događaja i situacija (političkih, povijesnih, socijalnih) i šireg društveno-povijesnog konteksta na život etnički miješanoga para te
- stupanj zadovoljstva životom u etnički miješanoj bračnoj zajednici.

Teoretski dio obuhvaća ponajprije razvojno-povijesni pregled istraživačkih težišta pri proučavanju etnički miješanih brač-

nih zajednica, prikazuje genezu istraživa-
ne tematike u sociološkom kontekstu te
razvoj relevantnih koncepata. Slijedi op-
sežno poglavlje o konceptualizaciji pojmo-
va (etnički miješane bračne zajednice, et-
ničnost, odnos između etničnosti i kultu-
re, primordijalizam i instrumentalizam, Bar-
thov model etničnosti i etničkih granica,
endogamija, interetnički brakovi kao spe-
cifičan oblik tzv. *insider-ousider* relacija.

Drugi, empirijski dio sačinjava jez-
gru publikacije. Temelji se na iznošenju i
interpretaciji podataka autoričina vlastita
istraživanja o etnički miješanim bračnim
zajednicama u slovenskoj Istri. Empirijski
podaci bili su skupljeni 2000. godine kom-
biniranim metodologijom, a uzorak je bio
odabran tzv. metodom "grude snijega". Au-
torica je upotrijebila kvantitativni (anketi-
ranje) i kvalitativni znanstveni pristup (de-
taljni auto/biografski intervjui). Takva se
kombinacija pokazala veoma uspješnom jer
omogućuje prikupljanje osnovnih stati-
stičkih (demografskih) karakteristika uzor-
ka, a detaljnim intervjuima skupljaju se
podaci koji kvantitativnom metodologi-
jom nisu dostupni. Proučavanje privatno-
sti i obiteljskoga života, osobito osjetljivih
pitanja međuetničkih odnosa, moguće je na-
ime tek kvalitativnim pristupom.

Interpretacija rezultata odnosno stu-
dija primjera etnički miješanih bračnih za-
jednica u slovenskoj Istri podijeljena je na
obrazlaganje rezultata ankete te interpre-
taciju auto/biografskih intervjua. Anketu
su sačinjavale ove tematske grupe: upotre-
ba jezika, vrijednosne orijentacije, primar-
na socijalna mreža, kultura i demografski
podaci o anketiranima. Autorica zaključu-
je da u etnički miješanim bračnim zajedni-
cama dolazi do izražaja važnost matične

kulture. Takav oblik međukulturnoga su-
čeljavanja može imati tri ishoda: domina-
ciju elemenata jedne kulture, dominaciju
elemenata druge kulture ili simbiozu obi-
ju sučeljenih kultura. Pri prvim dvjema mo-
gućnostima riječ je o procesu interperso-
nalne kulturne asimilacije, dok zadnja mo-
gućnost ukazuje na prisutnost kulturnoga
pluralizma na mikrorazini privatnosti. Po-
seбно i središnje mjesto u interpretaciji
podataka prikupljenih anketom ima (ma-
terinji) jezik kao osnovni element svake
kulture. Na tom primjeru pokušala je loci-
rati ishod interpersonalnih kulturnih su-
čeljavanja.

Prezentaciju empirijskih rezultata pri-
kupljenih u "kvantitativnom" dijelu istra-
živanja slijedi interpretacija auto/biograf-
skih intervjua. Pozornost je ponajprije na-
mijenjena prikazu položaja etničkih sku-
pina i važnosti nacionalne pripadnosti u
(auto)percepciji etnički miješanih bračnih
zajednica. I ovdje je u prvom planu jezik;
istraženi su položaj i značenje jezika u
supružničkoj i obiteljskoj komunikaciji.
Analiza obuhvaća međukulturne razlike
koje su prisutne na interpersonalnoj razi-
ni bračnoga života i autopercepciji nacio-
nalne pripadnosti. Autorica u zaključku
razmišlja i o utjecaju velikih društvenopo-
litičkih promjena 90-ih godina prošloga sto-
ljeća te o posljedičnim promjenama u sta-
tusu etnički miješanih bračnih zajednica.

U trećem dijelu monografije, *Odnos
lokalne zajednice prema etničkoj heterogamiji*,
autorica se usredotočuje na rezultate pro-
jekta "Narodni i kulturni identitet na po-
dručju slovensko-talijanskog kulturnog
kontakta u procesima europske integraci-
je". To je istraživanje javnoga mnijenja o-
buhvaćalo i sklop pitanja o etnički mije-
šanim brakovima/obiteljima i kulturnoj bli-
zini odnosno distanci koja vlada među
etničkim zajednicama u slovenskoj Istri. Opći zaključci
upućuju na to da su žitelji toga područja
naklonjeni etničkoj heterogamiji, ali u kon-
tekstu opće naklonosti ipak postoje i neke
diferencijacije. Veću naklonost izražavaju
mlađi i obrazovaniji stanovnici. Važan je

čimbenik i nacionalna pripadnost. Anketirani pripadnici talijanske nacionalnosti i oni koji se svrstavaju u skupinu "ostali narodi bivše Jugoslavije" općenito su otvoreni prema etničkoj heterogenosti za razliku od anketiranih Slovenaca koji u manjoj mjeri izražavaju stavove nenaklonosti.

Studija, koja čitatelju na privlačan način razotkriva pozadinu svakodnevice etnički miješanih bračnih zajednica i njihovih obitelji, originalno je znanstveno djelo i novina na ovom području. Premda su u Sloveniji provedene brojne studije međuetničkih odnosa, ovaj je rad jedinstven u tome što ponire u svakidašnji život i etničke odnose razmatra u detaljima, u dosad neistraženom kontekstu privatnosti. Autorica je njime zadužila sociologe i proučavatelje etničkih odnosa, budući da se sociologija obitelji u Sloveniji već dugo suočava s empirijskim/istraživačkim deficitom, a i u kontekstu etničkih studija ovakvo istraživanje još nije bilo provedeno.

Pritome se dakako postavlja pitanje zašto nema zanimanja za sustavno proučavanje etnički miješanih bračnih zajednica i njihovog obiteljskoga života, osobito imajući u vidu činjenicu da se slovenski istarski prostor oblikovao pod utjecajem razolikih povijesnih, političkih, socijalnih i kulturnih procesa što je imalo za posljedicu i relativno visoku učestalost etnički miješanih bračnih zajednica. Uzroka za pomanjkanje istraživačkog interesa nesumnjivo ima više. Uz ponekad prisutnu nepovezanost i izoliranost pojedinih znanstvenih disciplina primjetno je i nezanimanje etničkih studija za proučavanje privatnosti te njihova usredotočenost isključivo na makrorazinu proučavanja međuetničkih odnosa. Poznato je da su u vrijeme socijalizma bile aktualne samo velike

teme kao što su društvena stratifikacija, politika, migracije, etnička pitanja u vidu odnosa između manjina i većine itd. Teme kao što su intimni odnosi, privatnost, svakidašnjica bile su istraživački zapostavljene. Upravo ova studija dobar je primjer prevladavanja (na zapadu već desetljećima preživjelih) disciplinarnih ograničenja i otvaranja novih istraživačkih mogućnosti.

Među odlikama ove studije svakako valja naglasiti već spomenutu kombinaciju kvalitativnoga i kvantitativnoga metodološkog pristupa kojim je autorica prikupila bogatu i ekskluzivnu empirijsku građu što omogućuje kompleksno sagledavanje specifičnosti i karakteristika svakidašnjega obiteljskog života etnički miješanih brakova. Takvom kombinatorikom autorica je ostvarila svoju početnu ambiciju, cjelovitog prikaza i interpretacije istraživačkog fenomena.

Istraživači koji se bave svakidašnjim životom svakako će uočiti značaj ove studije pri razvijanju i promoviranju kvalitativnoga auto/biografskoga metodološkog pristupa, koji u posljednjim desetljećima na zapadu razvijaju velika imena društvenih znanosti kao što su Bertaux, Denzin i Stanley, a u Sloveniji ga je u sociologiju obitelji uvela profesorica dr. Tanja Renner, mentorica doktorskoga studija istraživačice Mateje Sedmak.

Na kraju valja upozoriti i na dimenziju znanstvene relevantnosti studije, na njezinu opću aktualnost i doprinos ka boljem razumijevanju prirode suvremenoga svijeta i društvenih procesa koji se u njemu odvijaju; ne smijemo zanemariti prisutni nacionalizam, rasizam, različite oblike netrpeljivosti, neprihvatanje imigranata i sl.

Knjigu toplo preporučujemo svim istraživačima s područja međuetničkih odnosa, obiteljskoga života i privatnosti, kao obavezno studijsko gradivo studentima raznih društvenih područja i stvarateljima različitih (javnih) politika, koji saznanja ove i sličnih studija ne bi smjeli zanemariti.

Alenka Švab

Nataša Štefanec
HERETIK NJEGOVA
VELIČANSTVA
Povijest o
Jurju IV. Zrinskom
i njegovu rodu

Biblioteka "Homines, tempora, loci", Barbat, Zagreb, 2001., 316 str.

Hrvatska država treba odgajati mlade stručnjake koji će se baviti temeljnim problemima i osobama hrvatske povijesti koje su osobito zaslužne za hrvatski narod. Danas je mali broj povjesničara koji se bavi jedinom od najslavnijih hrvatskih obitelji – Zrinskima. Nakon veleborne monografije "Posljednji Zrinski i Frankopani", objavljene početkom 20. stoljeća, hrvatska historiografija duže vrijeme nije dala značajnije autorsko djelo o povijesti obitelji Zrinski. Iako se napredak pokušao napraviti 1971. godine, kada se postupno prilazilo novom gledanju na ovu plemićku obitelj, nakon te godine tekstovi o Zrinskima su bili relativno rijetki. Izuzetak su činili radovi Josipa Adamčeka i Nade Klaić. Tek se krajem 20. stoljeća pojavio zbornik "Zrinski i Europa" u kojem je zapažen prilog objavila mlada povjesničarka Nataša Štefanec.

Na temelju tih spoznaja nastala je knjiga znakovitog naslova "Heretik njegova veličanstva" u kojoj se Nataša Štefanec tijekom izučavanja slavne hrvatske obitelji Zrinski, u drugoj polovici 16. stoljeća, opredijelila za analizu Jurja IV. Zrinskog (1549.-1603.) kao glava obitelji, projicirajući odnose i život roda u socioekonomskom i sociokulturnom smislu. Pristupila je pisanju rada što je moguće otvorenije, dakle i interdisciplinarno, ostavljajući pro-

stor za sve teme koje bi u životu roda Zrinski mogle imati znatnijeg udjela. Na taj je način, kako sama piše u uvodu, "uključila gospodarske i vojno-političke aspekte života Zrinskih, ali istodobno posvećujući pozornost njihovoj svakodnevici te kulturnim, geografskim i vjerskim aspektima njihove egzistencije, ulazeći, koliko god je to bilo moguće, u mikropovijesna istraživanja radom na građi." Činjenice je pokušala stavljati u širi kontekst te je na taj način htjela odrediti obitelj Zrinski u autentičnom ambijentu, a u svemu tome je više nego uspjela. Time je dala nezaobilazan primjer kako se treba izučavati hrvatske plemićke obitelji.

Knjiga počinje predgovorom u kojem je razjasnila dugi put nastanka ove vrijedne knjige. Slijedi uvod u kojem je autorica predstavila probleme pristupa, metode te izvore i literaturu. U cjelini "Rod u povijesnom trajanju" dan je sažeti pregled razvoja roda Zrinskih od prvih Bribirskih knezova do druge polovice 16. stoljeća. Cjelina "Prostori obiteljske opstojnosti: od hrvatskog prema slavonskim i ugarskim prostorima" na početku daje niz informacija o posjedovnoj situaciji u drugoj polovici 16. stoljeća, od stjecanja posjeda do velikog uzmaka i konsolidacije (1550.-1580.). Tako je obitelj Zrinski ugradila u kontekst srednjoeuropske povijesti ranog novog vijeka.

Posebno je zanimljivo što je autorica promatrala život litalica, prognanika i prebjega koji je u 16. stoljeću, toliko teškom za hrvatski narod, nerazdvojiv od zrinskih posjeda. Budući da zrinske posjede možemo gotovo poistovjetiti s ostacima Hrvatske, oni bi mogli poslužiti kao predložak za onovremenu situaciju uvelike određenu migracijama i mobilnošću pučanstva. Te su pojave informativno obrađene te zainteresiranim čitateljima pružaju uvid u problematiku o podanicima, Vlasima, špijunima i robovima, tj. prostoru u gibanju. Na početku je dana informacija o Gradišću, a onda je detaljnije obrađeno hrvatsko kraljevstvo, Vinodol te Međimurje. Posebno je zanimljiva analiza shvaćanja životnog prostora kroz granice, jurisdikciju odnosno moć.

"Stalni rat i nestalna politika" cjelina je u kojoj Nataša Štefanec daje razmišljanje o ravnotežama i međuovisnostima kroz vojnu i političku djelatnost Zrinskih. Za širi je podravski prostor od neprocjenjive važnosti autoričina interpretacija kaniške odnosno bajčavarske granice tj. dijela obrambenog prostora između Balatona i Drave. Na str. 87. je objavila kartu odjeljka donjougarske granice od Drave do Balatona. To je, kao i ostale autorske karte u ovoj knjizi, uspjela povijesno-geografska interpretacija koju treba neznatno korigirati. Npr. Legrad je na toj karti naznačen južno od rijeke Drave, a tada se nalazio sjeverno od nje. Koprivnica i Križevci zaslužili su znak za glavne utvrde na granici prema Osmanskom Carstvu. U okviru obrade granice sjeverno od Mure vrlo je zanimljiva pjesma *Victoria Sarkan-zigethana* Fridrika Latoma, tiskana u velikom broju primjeraka, koja je na kraju knjige, u prijevodu Zrinke Blažević, dodana kao prilog što daje dodatnu vrijednost ovoj knjizi.

Nakon obrade pomurske obrane kratko je dana informacija o hrvatskoj krajini, Jurjevim političkim častima te o njegovim prijateljstvima i bračnim vezama Zrinskih. Slijedi obrada ratne zbilje pristupom suvremene historiografije. Doprinos gospodarskoj povijesti je vidljiv u cjelini "Pryetak i trachenye pynez...". Tamo je autorica uspjela obradila organizaciju vlastelinstva i gospodarenje posjedima. Zanimljiva je interpretacija poznavanja putova i komunikacija u drugoj polovici 16. stoljeća, obrađene su desetine, mitnice, tridesetnice itd., a svemu su pridodane izvrsne autorske karte te grafikoni što potvrđuje da je ova knjiga osvježenje u pristupu unutar hrvatske historiografije. Zrinske bi bilo teško razumjeti ako ne bi poznavali životni ambijent velikaškog roda, od Eberaua (Mo-

nyorokereka), preko Čakovca do Ozlja i Ribnika te nekih manjih središta. Autorica je pozornost posvetila i prehrani Zrinskih, stanovanju, zdravstvenom stanju, glazbi pićima pa čak i psima. To također ukazuje na vrlo moderan pristup izučavanju Zrinskih, na način kojemu do sada nismo bili navikli.

Knjiga završava cjelinom naslovljenom "Duhovnost: profana i sakralna". Veliku je pozornost usmjerila na protestantizam, ali je posebno dojmljiv dio cjeline koji govori o Zrinskim i njihovom zanimanju za knjigu. Iz toga se vidi koliko su Zrinski bili povezni s knjigama. Slijedi zaključak na kraju kojega je autorica sama zapisala da je zadatak ove knjige bio uvid u različite dimenzije života Zrinskih, ali i njihovo smještanje u hrvatsko društvo toga doba. Taj je zadatak s uspjehom privela kraju otvorivši čitav niz pitanja koje će trebati rješavati u budućim istraživanjima. Nakon zaključka su pridodani popisi izvora, literatura, karte i ilustracije, prijevod pjesme F. Latoma *Sarkanyszigetska pobjeda* te kazalo. Ova je knjiga dragocjeni doprinos poznavanju Zrinskih, ali i hrvatske povijesti druge polovice 16. stoljeća na svjež način, uz primjenu najsuvremenijih metoda i metodologija te komparativni pristup.

Hrvoje Petrić

**Karl Kaser,
Hannes Grandits,
Siegried Gruber
POPIS LIKE I KRBAVE
1712. GODINE
Obitelj, zemljišni posjed
i etničnost u jugozapadnoj
Hrvatskoj**

SKD Prosvjeta, Zagreb, 2003., 419 str.

Suvremeni austrijski povjesničar Karl Kaser poznat je historiografskim krugovima u Hrvatskoj, prije svega po vrlo inspirativnoj socijalno-historijskoj sintezi povijesti hrvatsko-slavonske Vojne krajine. Dje-

lo je izvorno objavljeno na njemačkom jeziku pod naslovom *Freier Bauer und Soldat. Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft in der kroatisch-slavonischen Militärgrenze 1535-1881*, u Grazu 1986. Drugo izdanje na njemačkom jeziku tiskano je 1997. Iste godine u Zagrebu se pojavio hrvatski prijevod u dva sveska pod naslovom *Slobodan seljak i vojnik*. Kaser je priznati stručnjak za povijest habsburškoga vojnokrajiskog (graničarskog) sustava, prije svega njegovih dijelova na tlu hrvatskih zemalja, a ujedno je i odličan poznavatelj predmodernih obiteljskih struktura u jugoistočnoj Europi (usp. djelo *Familie und Verwandtschaft auf dem Balkan. Analyse einer untergehenden Kultur* iz 1996. godine).

Baveći se dugi niz godina vojno-krajiškom problematikom, Kaser se uvijek iznova vraćao jednom vrlo sadržajnom povijesnom izvoru, kojega je još 1984. pronašao u štajerskom zemaljskom arhivu u Grazu, gradeći upravo na njemu neke svoje temeljne spoznaje o stanju u dijelu Vojne krajine između Velebita i Plješevice početkom 18. stoljeća. Riječ je o "Popisu zemalja i ljudi obje grofovije Like i Krbave" (*Conscriptio terrenorum et hominum beeder graffschafften Lica vnd Corbavia*) iz 1712. godine, opsega oko 2000 rukopisnih stranica.

Tijekom posljednjih šest-sedam godina lički popis (cenzus) iz 1712. sustavno je prepisan i kompjutorski obrađen (u programu SPSS) u Odjelu za jugoistočnoeuropsku povijest Sveučilišta u Grazu. U tome vrlo zahtjevnom poslu angažirali su se i Kaserovi suradnici, Hannes Grandits i Siegfried Gruber. Rezultate svoga rada na obradi spomenutog popisa oni su na različite načine prezentirali na konferencijama koje su u sklopu međunarodnoga istraživačkog projekta "Triplex Confinium –

hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu" dosad održane u Budimpešti 1997., Grazu 1998. i Zadru 2000. godine. (Dosad su objavljeni zbornici radova s peštanske i gradačke konferencije: *Micro-history of the Triplex Confinium*, Budapest 1998. i *Constructing Border Societies*, Budapest 2000.) Na poticaj Drage Roksandića, profesora u Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Kaser i spomenuti suradnici, Grandits i Gruber, priredili su kritičko izdanje kompletnog popisa u publikaciji *Popis Like i Krbave 1712. godine: Obitelj, zemljišni posjed i etničnost u jugozapadnoj Hrvatskoj* koju su uredili Drago Roksandić i Čedomir Višnjić; izdavač Srpsko kulturno društvo Prosvjeta; u Zagrebu, proljeće 2003. godine. Uz knjigu je priložen i CD-ROM s popisnim podacima, obrađenih u SPSS-u, koji je uredila Nataša Štefanec.

Nakon Kaserova predgovora (str. 7.-8.), koji je s njemačkog prevela Sanja Lazanin, slijedi uvodna studija (str. 9.-42.) Karla Kasera, u prijevodu Sanje Lazanin. U njoj se, u tekstu i tablicama, iznose osnovne spoznaje o cenzusu (temeljna struktura, problemi i ograničenja, potpunost izvora, omjer spolova, popisivanje maloljetnih osoba, podaci o starosti) i neki općeniti rezultati (stanovništvo, struktura obitelji, zemljišnoposjedovne prilike s posebnim osvrtom na zauzimanje zemlje, dodjeljivanje zemljišta i strukturu naselja te veličine zemljišnih posjeda). Uvrštene su tri karte: karta podjele Karlovačkog generalata na kapetanije 1712.-1746. autorice Mirele Slukan-Altić; suvremena geografska karta Like i prikaz Hrvatske i zadarskog okružja na karti Giacoma Cantellija Da Vignole (Rim, 1690.). Središnji, ujedno najveći dio knjige (str. 45.-374.), zaprema prepisani tekst popisa iz 1712. po mjestima Like i Krbave, pisan na njemačkom, hrvatskom i talijanskom jeziku. Kako bi izdanje bilo što potpunije dodan je tekst završnog izvješća ovlaštenog povjerenstva za provedbu popisa gradačkom Dvorskom ratnom vijeću iz Karlobaga 1713. godine (str. 375.-389.); tekst dodatno provedenog

popisa sela Smiljani i Brušani iz 1714. godine (str. 390.-392.), oba u prijepisu Sanje Lazanin. Na kraju se nalazi pogovor (str. 393.-419.) Drage Roksandića s priloženim crtanim kartama Sandžaka, Like-Krke iz 1606. i Primorske krajine iz 1720. godina te popis izvora i literatura.

Lički popis iz 1712. protostatistički je cenzus. Nastao je u vrijeme inkorporacije Like i Krbave u habsburški vojnokrajnjiški sustav. Sačuvan je pukim slučajem, vjerojatno je bio zaboravljen prilikom eliminiranja većine takvih izvora polovicom 19. stoljeća. Stoga je to danas jedna od rijetkih detaljnih konskripcija na hrvatskom ozemlju s početka 18. stoljeća. S obzirom na upravo nevjerojatnu izdašnost i pravo obilje podataka o stanovništvu, tipologiji obitelji i zemljišnoposjedovnim prilikama u Lici i Krbavi početkom 18. stoljeća, riječ je o gradivu od prvorazredne važnosti za povijesna, historijsko-demografska, antropološka, sociološka i srodna istraživanja u području društvenih i humanističkih znanosti.

Popisom je bilo obuhvaćeno 36 naselja u tadašnjoj Lici i Krbavi, tj. na područjima koja su 1689. bila oslobođena od osmanske vladavine (u taj prostor nije spadala Gacka s brinjskim krajem koja je od 16. stoljeća bila u sklopu Senjske kapetanije odnosno Primorske krajine sa središtem u Senju). Valja imati na umu da to ipak nisu bila sva naselja u tadašnjoj Lici i Krbavi. Neka, npr. Gospić, nisu popisana, jer u to vrijeme još nisu imala stalno nastanjeno stanovništvo. Smiljansko područje popisano je naknadno jer je ono tek 1713. bilo integrirano u vojnokrajnjiški sustav. U takvoj prostorno definiranoj Lici i Krbavi živjelo je u vrijeme popisa ukupno nešto manje od 28.000 stanovnika, okupljenih u pet skupina tradicionalnih (prednacional-

nih) zajednica, koje su se u ponovnom napućivanju Like i Krbave potkraj 17. i početkom 18. stoljeća zatekle u tim predjelima. To su bili Hrvati (tako su se uglavnom nazivali doseljenici iz Ogulina, Brinja, Modruša i okolnih mjesta); "Kranjci" (pretežno Gorani); pravoslavni Vlasi (ili "Vlasi šizmatici"); Bunjevci (ili "katolički Vlasi") i neokršćani (muslimani koji poslije habsburške odnosno hrvatske rekonkviste Like i Krbave 1689. nisu otišli s Turcima u Bosnu, nego su ostali na svojim ličko-krbavskim ognjištima, konvertirajući pritom s islama na kršćanstvo). Među tim zajednicama bilo je u to vrijeme dosta kulturoloških razlika, razlika u mentalitetu, kao i drugih razlika. Struktura obitelji također je bila raznolika. Dok su hrvatske obitelji u prosjeku imale manji broj članova, dotle su npr. vlaške ili bunjevačke obitelji bile brojnije. Veličine zemljišnih posjeda također su varirale od sela do sela odnosno od obitelji do obitelji. Inače, u postosmanskoj i protokrajnjskoj Lici i Krbavi, na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće, do zemlje se dolazilo obično na tri načina: zauzimanjem "po pravu mača", kupovanjem i/ili dodjeljivanjem zemljišta. Raspodjela raspoložive zemlje bila je stoga poprilično neujednačena pa je bilo i takvih obitelji koje nisu raspolagale nikakvim zemljištem (tzv. Preszemliaken, tj. bezemljaši). Iz popisa je moguće očitati socijalnu stratifikaciju jer su u svakom pojedinom mjestu, u pravilu, najprije bili popisani pripadnici lokalne elite (npr. seoski knezovi). Budući da su glavari obitelji, a ponegdje i drugi članovi, bili poimenice navedeni, moguće je utvrditi i prezimenski raster koji je u to vrijeme već bio oblikovan. Dakako, moguća su i najrazličitija druga izvođenja, ovisno o cilju proučavanja. Tako se npr. mogu proučavati omjer spolova, dobna struktura, lokalna mikrotoponimija i druge pojedinosti.

Priređivači ovoga izdanja, Karl Kaiser, Hannes Grandits i Siegfried Gruber, uložili su u taj poduhvat silan napor i višegodišnji rad. Uspjeli su "izaći na kraj" s opsežnom i dosta teško čitljivom rukopisnom materijom, učiniti je dostupnu zainteresiranoj javnosti i stručnjacima na do-

ista reprezentativan i respektabilan način. Valja im odati priznanje na tome, a njihovu djelu poželjeti što veću receptivnost u hrvatskom kulturnom i znanstvenom obzorju, ne samo u okviru redovne historio-grafske produkcije, nego i u sklopu istraživanja drugih društvenih i humanističkih znanosti.

Željko Holjevac